

Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці

БЮЛЕТЕНЬ

Число 41 (57) 2016

Редакційна колегія

Григорій Грабович (*голова*),
Галина Гринь, Остап Кінь, Василь Лопух,
Василь Махно, Анна Процик,
Віталій Чернецький.

Усі права застережено. Відповідальність за достовірність поданої інформації, цитат, транслітерації власних і загальних назв несуть автори дописів. У передруках посилання на "Бюлетень" обов'язкове.

© Shevchenko Scientific Society, Inc.

На першій і четвертій сторінках обкладинки:

Фрагменти з арт-проекту Миколи Журавля "Ми просто йшли..." Український Інститут Америки, 2014.

На другій сторінці обкладинки:

Фотоколаж з Шевченківських конференцій та презентацій видань, присвячених творчості Тараса Шевченка.

На третій сторінці обкладинки:

Фотографії кобзарів з видання "Тарас Шевченко: мозаїка цілості. Каталог виставки шевченкіяни зі збірки Володимира Яцюка". Київ, Критика, 2012.

З М І С Т

<i>Оксана Юркова. Унікальна світлина з ювілею Михайла Грушевського 1926 року</i>	2
<i>"ЖНИВА". Статті на пошану Григорія Грабовича</i>	9
<i>Інтелектуальна біографія Григорія Грабовича. На основі інтерв'ю Галини Гринь</i>	10
<i>Нові публікації, доповіді та інша професійна діяльність членів НТШ-А</i>	15
<i>Стипендіяти НТШ-А 2015-2016</i>	18
<i>Річні Збори членів НТШ-А</i>	19
<i>Доповіді, виголошені від лютого до травня 2016 р. ...</i>	23
<i>Нові видання членів НТШ-А</i>	27
<i>Новини бібліотеки</i>	29
<i>Новини архіву</i>	30
<i>Нові видання, спонсоровані НТШ-А</i>	36
<i>Can we count on You</i>	37
<i>Нові члени НТШ-А</i>	38
<i>Наші втрати</i>	39
<i>Вітаємо наших членів</i>	40

Shevchenko Scientific Society
63 Fourth Avenue
New York, NY 10003-5200

Phone: (212) 254-5130

Fax: (212) 254-5239

info@shevchenko.org
library@shevchenko.org
archive.ntsh@gmail.com

www.shevchenko.org

Оксана Юркова, Інститут історії України НАНУ

Унікальна світлина з ювілею Михайла Грушевського 1926 року

Під час святкування ювілею М. Грушевського у жовтні 1926 р. у приміщенні Історичних установ ВУАН. Київ, вул. Короленка (нині Володимирська), 37/29.

У першому ряду сидять (зліва направо):

*Варфоломій Ігнатієнко, Іван Щітківський, Осип Гермайзе, Олександр Грушевський,
Володимир Щербина, Михайло Грушевський, Василь Данилевич,
Катерина Кондратьєва, Марія Жуковська, Василь Камінський, Іван Кравченко.*

Стоять (зліва направо):

*Оксана Степанишина, Василь Денисенко, Іван Мандзюк, Михайло Карачківський, Павло Глядківський,
Федір Савченко, Сильвестр Глушко, Ольга Савченко, Людмила Шевченко, Тодор Гавриленко, Кость Антипович.*

У третьому ряду праворуч стоять (зліва направо):

*Микола Ткаченко (за Шевченком), Володимир Євфимовський
(в окулярах, між Гавриленком та Антиповичем).*

В Архіві Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці (НТШ-А) у фонді Михайла Грушевського з-поміж листів видатного історика до його американського кореспондента українця Еміля Фариняка (формально це тека з листами М. Грушевського від 1922 р.) зберігається унікальна світлина¹. Вона невеличка, приблизно 11x15 см., добре збережена. На звороті світлини по горизонталі залишилась досить широка смужка старого клею. Очевидно, колись фотографія була вклеєна до альбому. На звороті напис простим олівцем: «Знімку з родинного архіву Михайла Карачківського учня Михайла Грушевського (по середині) передає НТШ в Нью Йорку Оксана Драй Хмара Ашер. Грудень, 1991». До світлини зі зворотнього боку приклеєно американську різдвяну вітальну листівку, на якій цей напис (дещо підправлено і відредаговано) зроблено синьою кульковою ручкою. З огляду на різні почерки, можна припустити, що написи належать різним особам.

Фото, про яке йдеться, – групове. На ньому – Михайло Грушевський разом зі своїми учнями та співробітниками; усього – двадцять чотири особи. Здавалося б, скільки людей, стільки мало б існувати й відбитків цієї фотографії, тобто, щонайменше, двадцять чотири. Проте наразі відомостей про існування інших подібних відбитків не маємо, тому ця світлина з Архіву НТШ-А є винятково цінною.

Її зберіг та вивіз на еміграцію Михайло Федорович Карачківський (1899–1950), на фото він стоїть четвертий ліворуч. У далекому 1924 р. Карачківський, якого виключили з числа аспірантів Кам'янець-Подільській науково-дослідній катедри народного господарства та культури Поділля через «відсутність марксістського світогляду», переїхав до Києва. Тут він долучився до роботи щойно створеної акад. М. Грушевським Науково-дослідної катедри історії України при Всеукраїнській академії наук (ВУАН). Відсутність у молодого чоловіка «марксістського світогляду» академіка не злякала, навпаки, він зробив все можливе, аби перспективний та активний історик-початківець був затверджений аспірантом катедри. Згодом Карачківський став співробітником інших Історичних установ Грушевського, зокрема Комісії старої історії України та Українсько-молдавської комісії. Працював він також у редакції наукового часопису «Україна», який видавав Грушевський. Вплив наукових концепцій та методологічних засад Михайла Грушевського на молодого вченого був настільки важливим, що у 1932 р. у розпал більшовицьких чисток ВУАН він, не криючись, гордовито писав, що належить до історичної школи академіка Грушевського.

Така позиція не залишилася непоміченою: у 1933 р. Карачківського разом із іншими учнями Грушевського звільнено з Академії. Він полишив історію та став викладати географію у київських школах. Ймовірно, зміна фаху сприяла тому, що Карачківському пощастило уникнути репресій, попри те, що його прізвище досить часто фігурувало у слідчих справах його колишніх колег серед імен членів різних так званих «контрреволюційних організацій».

У 1941 р. Карачківський залишився в окупованому

Києві. Якийсь час у 1941–1943 рр., як свідчать документи його невеличкого особового фонду в Архіві-музеї ім. Д. Антоновича Української вільної академії наук у США, працював у Київській обласній управі та Шевченківській районній управі міста. Одночасно кілька місяців у 1941–1942 рр. був науковим співробітником, вченим секретарем і, навіть, виконував обов'язки директора Інституту історії України Української академії наук в окупації.

У 1942 р. Карачківського було висвячено на священника УАПЦ. Так реалізувалась його давня мрія, адже свою вищу освіту він почав у 1918 р. на богословському факультеті Кам'янець-Подільського державного українського університету. Проте після приходу більшовиків факультет був закритий, і Карачківський продовжував навчання на історичному відділенні історично-філологічного факультету тепер вже Інституту народної освіти. У 1944 р. виїхав на еміграцію, з 1945 р. перебував у таборі для переміщених осіб у Ганновері (Німеччина), де викладав богословські дисципліни у різних таборових школах. Нарешті, 1949 р. Карачківський отримав дозвіл на еміграцію до США, однак скористатись ним йому не судилося: він помер 1 січня 1950 р.

Натомість, до Сполучених Штатів виїхала його дружина Олена Петрівна Карачківська (уроджена Длугопольська) разом зі своєю старшою сестрою, вдовою визначного українського поета та літературознавця Михайла Драй-Хмари Ніною Петрівною та племінницею Оксаною. Після смерті Олени Петрівни у 1987 р. невеличкий архів її чоловіка, який вона вивезла до Америки, передали на зберігання до УВАН, проте фотографії ще залишилися у родині. Одну із них – групову світлинку учнів та співробітників М. Грушевського – у 1991 р. племінниця Карачківських Оксана Драй-Хмара Ашер передала до Архіву НТШ-А.

Цю фотографію, вірогідно, саме з відбитки, що належала М. Карачківському, вже публікували. Вперше це трапилося у 1960 р. Тоді у Нью-Йорку вийшли друком «Вибрані праці» Михайла Грушевського, що були підготовлені Миколою Галієм до 25-річчя від дня смерті визначного історика². Упорядник збірки атрибутував фото як таке, що було зроблене під час святкування 60-річного ювілею акад. М. Грушевського у Києві 3 жовтня 1926 р. На жаль, фото з технічних причин було відтворено неповністю та у поганій якості. Підтекстівку подали із численними помилками в іменах, до того ж двоє осіб праворуч позначені як «невідомі» (насправді, на фото не встановлено трьох осіб). Напевне, М. Галій записував імена співробітників М. Грушевського «з голосу» Олени Карачківської, яка, вочевидь, знала їх всіх, однак, на жаль, не перевірів написання імен та прізвищ за доступними йому джерелами.

Втім, ця публікація, навіть попри те, що фото було надруковане у тексті, а не у вклейці, та із згаданими недоліками, не залишилась непоміченою. Адже чи не вперше можна було побачити обличчя людей, які працювали разом із М. Грушевським у 1920-х роках і через це зазнали репресій (у підтекстівці астериском (*)) було позначено імена тих працівників ВУАН, яких було

звільнено з Академії у 1933 р. та заслано. Утім, ці позначки не завжди були точними). З того часу фотографію кілька разів передруковували із видання 1960 р. Зрозуміло, що у ще гіршій якості та часто із відтворенням неточних відомостей.

Тим ціннішим є виявлення оригіналу світлини. Детальне вивчення її сканованого у великій роздільній здатності образу багатьма дослідниками – істориками, музейниками, архівістами, навіть музикантами – дало можливість уточнити безліч деталей. Встановлено усіх осіб. Вдалося дізнатися, в якому місці це фото було зроблено, а отже, «побачити» частину інтер'єрів Історичних установ М. Грушевського середини 1920-х рр., до цього часу невідомих. На часі – уточнення дати світлини.

Погляньмо на фото. Учні та співробітники Михайла Грушевського, разом із впізнаваним ювіляром у центрі,

рушник 18–19 ст.», вишитий червоними нитками декоративними швами.

Зліва до кімнати через невидиме для нас вікно світить сонце, заливаючи сонячними плямами кількох осіб ліворуч, залишаючи світлу смугу на килимі, яким застелено стіл. День, коли була зроблена ця світлина, був, безперечно, сонячним. Це ставить під сумнів зазначену під час публікації 1960 р. дату знімка. Згідно відомих на сьогодні спогадів та за даними Галузевого державного архіву гідрометслужби України, 3 жовтня 1926 р., тобто тоді, коли відбувалося офіційне вшанування М. Грушевського у Київському інституті народної освіти, було хмарно, а ввечері навіть пішов дощ. Крім того, 3 жовтня було настільки насичено подіями, що часу на фотографування у М. Грушевського просто не було. Та й не зміг би він сфотографуватись без свого давнього приятеля голови Наукового товариства

*Будинок по вул. Короленка (нині - Володимирська), 37/29
Фото 1920-х років з фондів Центрального державного архіву
кінофотофонодокументів України ім. Г. С. Пишничного.*

*Сучасний вигляд будинку по вул. Володимирській, 37/29
(перебудований у 1950-х рр.).*

сидять та стоять навколо столу чудернацької форми. Стіл, що на перший погляд скидається на рояль або цимбали (але це стіл!), із розкішними різьбленими ніжками та декорованою різьбою виїмкою, накритий килимом. Що то за стіл та чи зберігся він, ще треба досліджувати. На жаль, не маємо і точних даних про килим: фото не дає можливості детально його вивчити, хіба що визначити килим як ворсовий. Зрештою, є припущення про туркменське походження килима. Проте більш вірогідно, що килим був вироблений на Наддніпрянщині у 19 ст.

Позаду за Михайлом Сергійовичем дещо праворуч на мольберті стоїть його великий фотопортрет, прикрашений, як ікона, вишитим рушником, зеленим листям і живими квітами, очевидно, гілками фікусу та великими хризантемами. Фотопортрет був зроблений спеціально для ювілейних святкувань і подарований М. Грушевському його колегами напередодні. Портрет зберігся. Сьогодні його можна побачити в Історико-меморіальному музеї М. Грушевського у Києві на Паньківській, 9. Рушник атрибутований спеціалістами як типовий «полтавський

ім. Шевченка проф. Кирила Студинського, що спеціально приїхав зі Львова на урочистості. Найбільш вірогідно, фотографію зроблено вже після від'їзду Студинського у другій половині жовтня у якийсь із сонячних днів (а загалом за даними метеоспостережень у жовтні 1926 р. сонячно було 1-го, 2-го, 4-го, 7-го, 8-го, 10-го, 26-го та 31-го числа) або ще до його приїду, тобто наприкінці вересня, коли Грушевському дарували його фотопортрет (точної дати цього заходу також поки не встановлено).

Кімната, де зроблено фото, виглядає досить простою. Спланована вона незвично. Дві високі двійчаті фільончасті двері розташовані майже впритул одна до одної, але на різних стінах одного кутка. Двері праворуч заставлені невисокою шафою або стелажем, проходу через них немає. Стіни кімнати обклеєні шпалерами із ромашковим ромбічним узором. Ліворуч посередині стіни вбудована обкладена білими кахлями піч. По боках від стелі до підлоги вона обрамлена плиткою із меандровою орнаментациєю. Паркет у кімнаті штукований, складається із квадратів із кількома восьмикутниками всередині.

Незвичне планування кімнати, зафіксоване на світлині, дало змогу після довгих пошуків визначитись із адресою. Виявилось, що зроблено фото у великій залі Історичних установ у будинку ВУАН по вул. Короленка (нині – Володимирська), 37/29 у квартирі 12а. (У дореволюційному Києві у багатоквартирних будинках зазвичай були літерні квартири 12а і не було квартир під номером 13 – забобонні кияни уникали «нещасливого» числа; у вцілілих старих будинках така нумерація досі збереглась.) Ця квартира складалась із кількох кімнат, в якій із 1924 р. розміщувались Науково-дослідна кафедра історії України та інші Історичні установи М. Грушевського, редакція часопису «Україна», там же жили секретар М. Грушевського Федір Савченко із дружиною, співробітниця науково-дослідної кафедри Марія Жуковська, була і кімната для гостей (власне, там зупинявся К. Студинський під час свого приїзду до Києва у 1926 р.). У цьому помешканні Історичні установи розміщувались до 1928 року, коли переїхали у будинок поруч по вул. Короленка (Володимирській), 35; Савченки та Жуковська і далі проживали у кв. 12а.

На фото на стіні ліворуч, від печі, на шпалерах бачимо частину адміністративної мапи УСРР, праворуч на шпалерах прикріплено оголошення, такі ж оголошення висять на дверях. Чимало кімнатних рослин. Фрагмента мапи на фотографії (прочитується назва мапи, чітко видно герб УСРР) виявилось достатньо для її ідентифікації. Називалась вона «Адміністративна карта Української Соціалістичної Радянської Республіки» та подавала адміністративно-територіальні межі республіки станом на 1 жовтня 1925 р., причому включно з тими територіями, які щойно були передані від Білоруської СРР та Російської ФСРР до складу УСРР і ще, навіть, не були розподілені між адміністративними одиницями УСРР. Мапа також унікальна тим, що була першою картографічною публікацією радянської України у статусі офіційного видання.

На цій груповій світлині — гарно вбрані люди. Майже усі чоловіки в костюмах при краватках, дехто навіть у костюмі-трійці. Жінки із зачісками, у костюмах та сукнях. На шафці праворуч лежать їхні капелюшки. Проте, незважаючи на урочисту мить, ніхто з них не посміхається, ба більше, науковці виглядають засмученими. Невже це традиційний для українців вираз обличчя під час фотографування? Чи перед тим відбулась якась сумна подія, що вплинула на їхній настрій? Чи, можливо, вони передбачали майбутні репресії саме через те, що вони були «грушев'янами»?

На фото – співробітники та аспіранти Науково-дослідної катедри історії України (НДКІУ) та співробітники редакції часопису «Україна». Одиниці з них не зазнали репресій. Варто, бодай, коротко розповісти про цих людей.

Варфоломій Ігнатієнко (1892–1937), визначний книгознавець, один із провідних співробітників Українського науково-дослідного інституту книгознавства,

аспірант НДКІУ. Арештований 1 вересня 1937 р. начебто за «належність до української контрреволюційної організації», а вже 11 листопада 1937 р. розстріляний, його майно конфісковане, дружина з дітьми вислані.

Іван Щітківський (1866–1942), відомий український громадський діяч, до революції – активний гласний Київської міської думи, голова Комітету із спорудження пам'ятника Тарасу Шевченку у Києві, у 1920-х рр. – співробітник редакції журналу «Україна». Помер під час окупації Києва, похований на Байковому кладовищі неподалік від М. Грушевського.

Осип Гермайзе (1892–1958[?]), український історик єврейського походження, громадський діяч, керівник секції НДКІУ. Перший раз арештований у липні 1929 р. у сфабрикованій справі «Спілки визволення України», засуджений до п'яти років суворої ізоляції. Покарання

Адміністративна карта УСРР 1925 р.

відбував у Ярославському політизоляторі на Соловках. З 1934 р. перебував на засланні у Саратовській області. У 1937 р. був удруге арештований і засуджений до десяти років позбавлення волі, у 1944 р. був знову засуджений до 10 років ув'язнення. Помер в місцях ув'язнення, точна дата та місце смерті невідомі.

Олександр Грушевський (1877–1942[?]), молодший брат акад. М. Грушевського. Історик та літературознавець, український громадський діяч. Член Української Центральної Ради. З 1919 р. очолював Комісію ВУАН для складання історично-географічного словника української землі, із 1924 р. керував секцією НДКІУ. Був звільнений з ВУАН у серпні 1933 р., а через п'ять років у серпні 1938 р. арештований як «один з керівних учасників націоналістичної терористичної організації». Поваги і визнання заслуговують його стійкість і мужність: незважаючи на восьмимісячні допити, 61-літній вчений відкидав усі висунуті проти нього

звинувачення. Засуджений у жовтні 1939 р. до п'яти років заслання, історик відбував покарання у Павлодарі (Казахстан). Досі не встановлено ані точної дати його смерті, ані місця вічного спочинку.

Володимир Щербина (1850–1938), педагог, історик, український громадський діяч. Член-кореспондент ВУАН, дійсний член НДКІУ. Щасливо уник репресій через свій надто поважний вік.

Ювіляра Михайла Грушевського (1866–1934) репресії не минули. У 1931 р. він був заарештований за сфабрикованою справою «Українського національного центру», а після звільнення його позбавлено права повернутися в Україну, проживав у Москві у так званому «почесному засланні».

Василь Данилевич (1872–1936), історик, археолог, громадський діяч. Дійсний член НДКІУ до 1929 р., потім викладав у київських вишах. Один з небагатьох, кого репресії безпосередньо не зачепили.

Катерина Кондратьєва (1881–1960) у 1920-х рр. працювала друкаркою в Історичних установах, також була особистою друкаркою М. Грушевського. Зберегла рукописи «Споминів» М. Грушевського.

Марія Жуковська (1894–[після 1932?]), удова військового міністра УНР Олександра Жуковського, у 1925–1930 рр. була секретарем, бібліотекарем, друкаркою в НДКІУ, працювала також в редакції «України». Була «вичищена» з ВУАН у 1930 р. Арештована у січні 1931 р. і більше року перебувала у київській в'язниці, де відмовлялась давати неправдиві свідчення як супроти себе, так і супроти інших. Звільнена у березні 1932 р. із заборонаю проживати у дванадцяти містах упродовж трьох років. Подальша її доля невідома.

Василь Камінський (1899–[після 1940?]), історик, аспірант НДКІУ. Після закінчення аспірантури Камінський, маючи у кишені партійний квиток, одразу почав професорувати у київських вишах, а у 1930–1932 рр. ще й завідував Київським обласним історичним архівом. У рік Голодомору його кар'єра по партійній лінії швидко пішла вгору: він був призначений начальником політвідділу МТС на Вінниччині, згодом став секретарем райпарткому. Втім, це не вберегло його від репресій: в останній день 1937 р. Камінського арештовали і засудили до п'яти років ув'язнення. Покарання відбував у таборі у Карелії. З початком німецько-радянської війни його сліди загубились.

Іван Кравченко (1899–1953), історик, аспірант НДКІУ, що був «нав'язаний» М. Грушевському. Подейкують, що Кравченко був одним із секретних співробітників Державного політичного управління (ДПУ) УСРР та справно писав донесення на Грушевського та своїх колег. Після закінчення аспірантського стажу він і далі працював у ВУАН, проте вже не в Історичних установах М. Грушевського, підробляв у різних київських архівах, згодом перейшов на роботу до Центральної наукової бібліотеки. У 1930-х роках історик уславився як один із провідних критиків «фашистських концепцій Грушевського та його школи». Під час війни перебував в евакуації, викладав у вишах. У 1944 р. його, як активіста, відрядили

«радянлізувати» Чернівецький державний університет. Там Кравченко вже як член ВКП(б) пройшов шлях від викладача історії СРСР до професора, згодом став деканом історичного факультету і, нарешті, проректором університету. 1952 р. він повернувся до Києва, очолив катедру у Київському фінансово-економічному інституті, однак невдовзі нагло помер.

Оксана Степанишина (1895–[після 1942?]), історик, аспірантка, згодом наукова співробітниця НДКІУ. Звільнена з ВУАН у серпні 1933 р. Далі достеменної інформації про її життя немає, відомо лише, що вона залишилась близькою із родиною М. Грушевського, а під час німецької окупації Києва була директоркою жіночої гімназії. У грудні 1942 р. у Київському будинку вчених Степанишина виголосила доповідь про останні роки життя акад. М. Грушевського, що пізніше вийшла як стаття у львівській газеті «Наші дні». Ймовірно, дослідниця емігрувала.

Василь Денисенко (1896–1964), історик, етнолог, музейник. Був аспірантом та науковим співробітником НДКІУ. У 1933 р. звільнений з Академії наук через те, що був учнем Грушевського, отже, «стояв на класово-ворожих позиціях». Рятуючись від переслідувань, виїхав з України, працював в етнографічних експедиціях на Крайній Півночі, був директором Салехардського окружного заполярного музею. Очевидно, що його перебування поза межами України забезпечило науковця від репресій. По війні, на запрошення акад. Максима Рильського, повернувся до Києва до роботи в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Але наприкінці 1940-х через арешт свого сина Ігоря у справі ОУН знову вимушено залишив Україну, перебравшись цього разу на південь Російської Федерації до далекої Тувинської автономної області. Згодом повернувся до України, спершу до Миколаєва, а потім і до Києва.

Іван Мандзюк (1897–[після 1941?]), історик. Одразу після повернення М. Грушевського з еміграції у 1924 р. Мандзюк зголосився до праці у новоствореній НДКІУ. Для нього та ще кількох молодих науковців М. Грушевський навіть вигадав позицію «кандидатів в аспіранти», що фінансово ніяк не забезпечувалась. Далі впродовж п'яти років кандидатуру Мандзюка подавали до Наркомату освіти на затвердження аспірантом, проте всі спроби були марними. Зрештою, М. Грушевський узяв молодого дослідника коректором до редакції «України» та залучив до роботи в Археологічній комісії ВУАН. У вересні 1929 р. історика арештовали у справі «Спілки визволення України». Попри те, що Мандзюк на допитах вперто заперечував свою належність як до «СВУ», так і до будь-якої іншої «контрреволюційної організації», його засудили до примусової висилки з України із заборонаю проживати у Москві, Ленінграді, Ростові-на-Дону, Кубані і у прикордонній смузі протягом трьох років. Під час заслання жив у Воронежі. Після повернення до Києва повторно був арештований у 1936 р. та засуджений до п'яти років концтаборів. Покарання відбував на страшній Колимі. Ймовірно, йому того разу пощастило вижити, бо його особову таборову справу знищили у 1955 р. (так робили,

коли людина звільнялась із табору). Поки що додаткових даних про науковця ми не маємо.

Михайло Карачківський (1899–1950), історик. Про його долю було сказано вище.

Павло Глядківський (1896–1979), історик, етнолог. Аспірант та науковий співробітник НДКІУ. У серпні 1933 р. звільнений з ВУАН за «ідеологічну невідповідність сучасним вимогам науки». До наукової праці талановитий і багатообіцяючий дослідник більше не повертався. Працював на будівництві цукрового заводу на Вороніжчині, викладав загальноосвітні предмети у різних київських навчальних закладах. Під час окупації працював у Києві у видавництві, вчителював. У жовтні 1943 р. разом із родиною та іншими мешканцями Києва примусово вивезений до Німеччини. Після війни Глядківський повернувся в Україну на Одещину, де жила його мати, знову вчителював. Арештований у 1949 р. та звинувачений у співпраці з «відомим українським буржуазним націоналістом Грушевським» (аж через п'ятнадцять років по смерті М. Грушевського!) та у «пособництві окупантам». Засуджений до десяти років концтаборів без конфіскації майна через його відсутність. Після звільнення у вересні 1954 р. повернувся на Одещину. У 1975 р. переїхав до Києва до сина.

Федір Савченко (1892–[1938?]), історик, публіцист, особистий секретар акад. М. Грушевського, знайомий із ним ще з емігрантських часів. Повернувся з еміграції восени 1924 р. і одразу долучився до наукової роботи під проводом визначного вченого. Арештований у березні 1931 р. у справі міфічного «Українського національного центру», головою якого чекісти намагались зробити М. Грушевського. Засуджений до п'яти років позбавлення волі, які провів у Суздальському та Ярославському політизоляторах. Після звільнення у 1936 р. Савченко переїхав до Саратова, де вчителював, однак вже наступного року разом із іншими українськими засланими науковцями, зокрема Осипом Гермайзе був знову арештований. Подальша доля Савченка невідома, ймовірно, він загинув під час слідства або в ув'язненні у середині 1938 р.

Сильвестр Глушко (1896–1961), історик. Один із перших аспірантів М. Грушевського, науковий співробітник НДКІУ, інших Історичних установ. Арештований у лютому 1933 р. у сфабрикованій справі «Української військової організації», засуджений до п'яти років концтаборів. Покарання відбував у таборі в Комі АСРР. Після звільнення у 1937 р. залишився там працювати вільнонайманим. У лютому 1941 р. з Глушка судимість і пов'язані з нею обмеження було знято за його сумлінну працю, але через кілька місяців його знову заарештували і більше року провів у в'язниці. Після того Глушко далі жив і працював в Іжевську Удмуртської АРСР аж доки у 1956 р. не вийшов на пенсію важко хворим. Після реабілітації 1958 р. повернувся до України, жив в Ірпені біля Києва.

Ольга Савченко (1891–[після 1940?]), дружина Федора Савченка, викладачка. До 1940 р. жила у Саратові, намагаючись дізнатись бодай щось про свого чоловіка, останню вістку від якого вона отримала влітку 1938 р.

Подальша її доля невідома.

Людмила Шевченко (1895–1969), етнограф-фольклорист. Онучка рідного брата Т. Шевченка. М. Грушевський опікувався нею з 1910 р., влаштувавши її до Перемишльського дівочого ліцею та сплачуючи рахунки за її навчання. З 1920-х рр. працювала в Академії наук, спочатку в Історичних установах М. Грушевського, згодом в Інституті історії матеріальної культури та Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії.

*Тодор Гавриленко **
(1899–1939)

Тодор Гавриленко (1899–1939), історик, етнолог. Кандидат в аспіранти, аспірант НДКІУ. У першій половині 1930-х рр. працював в Інституті історії матеріальної культури ВУАН, з якого його звільнили у 1936 р. за «протягування антимарксистських концепцій». У червні 1937 р. заарештований та засуджений до п'яти років концтаборів. Помер під час ув'язнення у Сиблагу НКВС.

Кость Антипович (1899–[1949?]), історик. Аспірант НДКІУ. Після завершення аспірантського стажу

*Кость Антипович ***
(1899–[1949?])

викладав у Київському інституті народної освіти та працював в різних історичних Комісіях ВУАН під керівництвом акад. Дмитра Багалія та проф. Олександра Оглоблина, згодом влаштувався на роботу до Лаврського музею. Арештований у 1935 р. Вірогідно, за якийсь час його звільнили (чи заслали?): історик переїхав до м. Енгельс (Республіка німців Поволжя, зараз Саратовська область), де викладав у місцевих вишах.

Микола Ткаченко (1893–1965), історик. Аспірант, науковий співробітник НДКІУ та Історично-географічної комісії, керівник Археографічної комісії ВУАН у 1931–1933 рр. У 1928 р. був заарештований та провів вісім місяців у в'язниці за начебто контрреволюційну діяльність. (Між іншим, ідентифікувати Ткаченка на цій світліні 1926 р. стало можливо лише завдяки його фотографії з архівно-слідчої справи 1928 р.) Без вагань відновлений М. Грушевським на всіх попередніх посадах. У серпні 1933 р. звільнений з ВУАН «як класовий ворог» (до речі, Ткаченко був сином селянина!). У 1930-х рр., не полишаючи наукової праці, вчителював. Перед самою війною став

Микола Ткаченко ***
(1893–1965)

науковим співробітником Інституту української літератури ім. Т. Шевченка. В евакуації в Уфі вже як науковець Інституту історії та археології АН УРСР у 1942 р. Ткаченко захистив кандидатську дисертацію. По війні працював в різних академічних інститутах, нарешті у 1964 р. захистив докторську дисертацію на тему «Начерки з історії селян на Лівобережній Україні». По суті, це була проблема, яку він досліджував ще на кафедрі М. Грушевського.

Володимир Євфимовський****
(1899–1942)

жив у Харкові, працював в архіві та викладав у вишак. У 1933 р., рятуючись від репресій, виїхав з родиною з

Володимира Євфимовського (1899–1942), історика, архівіста, археографа на світліні ледь видно, хіба що блищать круглі скельця окулярів. Вони і допомогли його «впізнати». Аспірант, науковий співробітник НДКІУ та Археографічної комісії ВУАН. Разом із ще одним аспірантом М. Грушевського Віктором Юркевичем (на світліні його немає) він багато місяців провів в архівах Москви, збираючи матеріали для «Історії України-Руси» М. Грушевського. З 1930 р.

України. Працював архівістом у Новгороді та Ленінграді, навіть публікувався в архівній періодиці. Вчений помер від голоду на початку 1942 р. під час блокади Ленінграду.

Така сумна історія людей з унікальної ювілейної світліни...

¹ Вважаю необхідним висловити щире подяку всім, хто в той чи інший спосіб долучився до мого розгадування таємниць цієї світліни – архівістам Михайлу Довгичу, Оксані Ємчук, Світлані Карнаух, Остапу Коню, Вірі Купченко, Каті Шрази, історикам Ігорю Гиричу, Михайлу Кальницькому, Ганні Кондауровій, Олені Мокроусовій, Світлані Паньковій, музейникам Людмилі Білоус, Ользі Друг, Ользі Єрмак, Тетяні Крупі, Олександрю Кучеруку, Дмитру Малакову, картографам Дмитру Вортману, Ростиславу Соссі та всім неназваним тут, але глибоко шанованим мною колегам по обидва боки океану, які ставили влучні питання, висловлювали припущення з того або іншого приводу і допомагали з контактами.

Моя праця в Архіві НТШ-А у 2015 р. стала можливою завдяки щедрій стипендії родини Шклярів й Українського наукового фонду Українського науково-дослідного інституту Гарвардського університету. Маю також приємність подякувати співробітникам НТШ-А за надзвичайно доброзичливе ставлення. Окремо хочу відзначити високий професіоналізм архівіста НТШ-А Остапа Коя.

² Михайло Грушевський. Вибрані праці. Видано з нагоди 25-річчя з дня його смерті (1934–1959) / Зібрав і упорядкував матеріали М. Галій. – Нью-Йорк: Накладом головної управи ОУРДП [Об'єднання Українців Револьюційно-Демократичних Переконань] в США, 1960, с.219.

Підписи до фотографій:

* Тодор Гавриленко. Фото початку 1930-х рр. з родинного архіву. Наданий донькою вченого Дією Вакуленко (Київ). Це фото допомогло впізнати вченого на груповій фотографії.

** Кость Антипович. Фото другої половини 1920-х років із особового фонду Олександра Оглоблина з Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України.

*** Фото із архівно-слідчої справи 1928 року.

**** Фото кінця 1920-х рр. із родинного архіву. Надане онуком В.Євфимовського Михайлом Валдаєвим (Санкт-Петербург, Російська Федерація).

Оксана Юркова, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України. Досліджує українську та російську історіографію ХХ ст. Особливу увагу приділяє вивченню життя і творчості акад. Михайла Грушевського та діяльності його київської школи. З 2015 р. працює над створенням Електронного Архіву Михайла Грушевського.